

Narzędzia rozwoju mediacji cywilnej w świetle dokumentów Europejskiej Komisji na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości

Mateusz Pękala

Doktor nauk prawnych, zastępca
Dyrektora Instytutu Nauk o Polityce
i Administracji Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie.

✉ mateusz.pekala@ignatianum.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0002-1389-2664>

Instruments for the Development of Civil Mediation in Light of the Documents of the European Commission for the Efficiency of Justice

The aim of the article is to analyse recent documents of the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), which is a body of the Council of Europe, in terms of strategies that can be used to popularise alternative dispute resolution methods in Polish civil law. Special attention has been paid to the "Toolkit for the development of mediation" of 2018 and to the "European Handbook on Mediation Lawmaking" of 2019. The guidelines contained in CEPEJ documents may be used by public authorities and non-governmental organisations to organise pilot programmes in various institutions, as well as to exchange experience and develop good practices among judges, prosecutors, attorneys and mediators. Increasing the scope of application of mediation, in addition to raising legal awareness of citizens, may serve to improve the effectiveness of courts (reduction of the number of court cases, shortening of proceedings) and improve its social image.

Słowa kluczowe: mediacja, alternatywne rozwiązywanie sporów, wymiar sprawiedliwości, sądownictwo, CEPEJ

Key words: mediation, alternative dispute resolution, justice, judiciary, CEPEJ

[https://doi.org/10.32082/fp.2\(76\).2023.877](https://doi.org/10.32082/fp.2(76).2023.877)

1. Wstęp

W teorii wyróżnia się cztery podstawowe tryby rozwiązywania sporów przez prawo: adjudykacyjny, arbitrażowy, mediacyjno-

-konciliacyjny oraz kontraktowy¹.

1 A. Jakubiak-Mirowniczuk, *Alternatywne sądowne rozstrzyganie sporów sądowych*, Warszawa 2008, s. 26–79.

W praktyce jednak to sądy są instytucjami mającymi „monopol na sprawiedliwość”². Powszechnie wiadomo jednak, że akt wydania władczej decyzji nie zawsze jest równoznaczny ze skutecznym rozwiązaniem konfliktu, który wystąpił pomiędzy stronami postępowania. Czasami jest wręcz odwrotnie – wyrok w jednej

metod rozwiązywania sporów cywilnych. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na działania, jakie powinny być podejmowane przez władze krajowe w celu upowszechniania mediacji sądowej i pozasądowej. Po związanej charakterystyce jako międzynarodowej instytucji powołanej do wspierania i koordynacji reform

Akt wydania władczej decyzji nie zawsze jest równoznaczny ze skutecznym rozwiązaniem konfliktu, który wystąpił pomiędzy stronami postępowania. Czasami jest wręcz odwrotnie.

sprawie staje się początkiem kolejnych konfrontacji na polu dalszych postępowań³. Większe szanse na osiągnięcie rzeczywistego porozumienia wiąże się z metodami polubownymi (np. arbitraż, mediacje, negocjacje), których popularność w Polsce jest niewielka, choć rosnąca. W tym kontekście dużego znaczenia nabiera kwestia poszukiwania najlepszych strategii podnoszenia skuteczności działań upowszechniających mediację. Organizatorami tego typu inicjatyw mogą być zarówno władze państwowe, jak i podmioty zaangażowane w ruch na rzecz alternatywnych metod rozwiązywania sporów cywilnych (*alternative dispute resolution* – ADR), a ich odbiorcami mogą być środowiska prawnicze, pracownicy instytucji mogących kierować sprawę do mediacji oraz obywatele.

Celem artykułu jest przeanalizowanie dorobku Europejskiej Komisji na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ) pod kątem argumentów przemawiających za rozwijaniem alternatywnych

wymiarów sprawiedliwości w krajach europejskich przedstawiony zostanie dorobek Komisji w zakresie dokumentów dotyczących metod ADR. Rozważania są oparte na perspektywie socjologiczno-prawnej i mają charakter przeglądowy, a analiza materiałów źródłowych, które w większości jeszcze nie doczekały się tłumaczenia na język polski, została uzupełniona odniesieniami do badań i literatury naukowej na temat uwarunkowań rozwoju mediacji cywilnej w naszym kraju.

2. Rada Europy i Komisja na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości (CEPEJ)

Europejska Komisja na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości jest częścią struktur Rady Europy (RE), czyli jednej z najważniejszych organizacji międzynarodowych, która powstała w 1949 r., ma siedzibę w Strasburgu (Francja) i zrzesza obecnie 46 państw⁴. Misją RE jest promowanie i chronienie praw człowieka oraz wartości demokratycznych, a jej głównymi organami są Komitet Ministrów i Zgromadzenie Parlamentarne. Działa przy niej także Europejski Trybunał Praw Człowieka (organ Europejskiej Konwencji

2 L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999, s. 193; A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretycznoprawne*, Lublin 1993, s. 60 i n.

3 A. Jakubiak-Miłośniczka, *Alternatywne...*, s. 70 i n.; R. Morek, *ADR – w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2004, s. 24; L. Morawski, *Główne...*, s. 177–178; A. Korybski, *Alternatywne...*, s. 78 i n.

4 Aktualna lista państw członkowskich RE dostępna jest *online*: <https://www.coe.int/pl/web/about-us/our-member-states> (dostęp: 20.06.2023).

Praw Człowieka). Rada Europy dysponuje dwoma podstawowymi rodzajami instrumentów prawnych – konwencjami (traktatami międzynarodowymi), które mogą być ratyfikowane przez zainteresowane państwa⁵ oraz zaleceniami (*recommendations*), które nie posiadają mocy wiążącej, przez co należą do kategorii tzw. miękkiego prawa (*soft law*). Zalecenia nie stanowią podstawy dla roszczeń obywateli państw członkowskich ani nie nakładają na nie bezpośrednio żadnych praw i obowiązków. Standardy w nich określone służą ujednolicaniu rozwiązań stosowanych przez poszczególne kraje i w tym sensie pełnią funkcję wytycznych dla ich działalności legislacyjnej. W ten właśnie sposób RE wspomaga np. proces wprowadzania metod ADR (w szczególności mediacji) do krajowych porządków prawnych.

W swoim wieloletnim dorobku RE ma kilkanaście dokumentów bezpośrednio lub pośrednio odnoszących się do dostępu do wymiaru sprawiedliwości i upowszechniania metod polubownych w różnych gałęziach prawa⁶. W ostatnich latach szczególnie intensywne prace prowadzone są w ramach Europejskiej Komisji na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości, powołanej przez Komitet Ministrów RE w 2002 r. w celu wspierania państw członkowskich w przestrzeganiu praw człowieka oraz we wdrażaniu zaleceń dotyczących wymiaru sprawiedliwości⁷. Komisja jest platformą wymiany doświadczeń w zakresie podnoszenia sprawności sądownictwa egzekucji orzeczeń oraz ułatwiania dostępu do wymiaru sprawiedliwości⁸ i wypełnia swoje zadania poprzez m.in.: opracowywanie wskaźników, zbieranie i analizowanie danych ilościowych i jakości-

ciowych na temat systemów sądownictwa, publikowanie raportów, statystyk, zbiorów dobrych praktyk, wytycznych, programów działania, opinii i ogólnych deklaracji oraz promowanie i koordynowanie współpracy pomiędzy różnego rodzaju instytucjami, badaczami indywidualnymi i przedstawicielami praktyki⁹. Na uwagę zasługuje seria opracowań *CEPEJ Studies*, poświęconych takim zagadnieniom, jak np. długość postępowań sądowych w poszczególnych państwach, zasady monitoringu i kryteria ewaluacji systemów sądownictwa, wykorzystanie tzw. nowych technologii w postępowaniach sądowych czy sposoby badania opinii uczestników postępowań¹⁰. W ramach Komisji, obok szeregu innych organów, utworzono Grupę Roboczą do Spraw Mediacji (*Working Group on Mediation*), która spotyka się dwa razy w roku w celu monitorowania procesu wdrażania przez państwa europejskie strategii dotyczących popularyzacji metod ADR¹¹.

Równocześnie z powołaniem CEPEJ Komitet Ministrów RE uchwalił Rekomendację dla państw członkowskich w sprawie mediacji w sprawach cywilnych¹². Z wcześniejszych lat pochodzą podobne akty dotyczące spraw: rodzinnych¹³, karnych¹⁴ oraz w sprawach pomiędzy organami administracyjnymi a podmiotami

9 Art. 3, tamże.

- 10 Wykaz dotychczasowych publikacji Europejskiej Komisji na Rzecz Skuteczności Wymiaru Sprawiedliwości dostępny jest online: <https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/cepej-studies> (dostęp: 20.06.2023).
- 11 *Sprawozdania ze spotkań Grupy Roboczej do Spraw Mediacji CEPEJ z lat 2006–2007 oraz 2017–2019*, <https://www.coe.int/en/web/cepej/meetings/working-group-on-mediation-meeting-reports> (dostęp: 20.06.2023).
- 12 *Rekomendacja Rec (2002)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie mediacji w sprawach cywilnych z 18 września 2002 r.*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczac-mediacji> (dostęp: 20.06.2023).
- 13 *Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej oraz Memorandum Wyjaśniające z 21 stycznia 1998 r.*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczac-mediacji> (dostęp: 20.06.2023).
- 14 *Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich o mediacji w sprawach karnych z 15 września 1999 r.*, [5 Aktualnie na dorobek RE składa się ponad 200 konwencji, których pełna lista dostępna jest online: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list> \(dostęp: 20.06.2023\).](https://www.gov.pl/web/sprawiedli-</p>
</div>
<div data-bbox=)

6 Zob. w szczególności: *Delivering justice in the 21st century*, <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/mju23-2000-london> (dostęp: 20.06.2023).

7 Wykaz dokumentów prawnych RE dotyczących sądownictwa w różnych gałęziach prawa dostępny jest online. Zob. <https://www.coe.int/en/web/cepej/documentation/legal-instruments> (dostęp: 20.06.2023).

8 Art. 1–2 Statutu Europejskiej Komisji na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804ddb99 (dostęp: 20.06.2023).

prywatnymi¹⁵. Wydanie w 2002 r. rekomendacji dotyczącej spraw cywilnych miało na celu promowanie szerszego wykorzystania mediacji w krajach europejskich, przy poszanowaniu specyfiki różnych systemów prawnych i przy uznaniu, że mediacje sądowe i pozasądowe mogą pomóc w zmniejszeniu przeciążenia instytucji wymiaru sprawiedliwości. Zaznaczono także, że nie jest funkcją mediacji zastępowanie sprawnego, uczciwego i łatwo dostępnego postępowania sądowego. Sprawy cywilne zdefiniowano jako wszystkie dotyczące praw i zobowiązań cywilnych, w tym: handlowe, konsumenckie i wynikające ze stosunków pracy. Z definicji wyłączono sprawy administracyjne i karne¹⁶. W pkt. III–VII Rekomendacji wskazano m.in., że:

- mediacja powinna służyć usprawnieniu postępowań sądowych, nie powinna więc przyczyniać się do powstawania opóźnień ani być wykorzystywana jako sposób na przedłużanie procesów;
- mediacja powinna być stosowana w szczególności w tych sprawach, w których przyczyni się do zmniejszenia kosztów, uproszczenia postępowania lub usprawnienia komunikacji i wzajemnych kontaktów pomiędzy stronami;
- w uzasadnionych przypadkach strony powinny być w całości lub częściowo zwolnione z kosztów mediacji;
- mediator powinien zachowywać się w sposób neutralny i bezstronny, powinien traktować wszystkich uczestników mediacji w równy sposób i nie narzucać im rozwiązań, a mediacja powinna być poufna;
- państwa powinny informować strony postępowań o możliwości korzystania z mediacji, analizować aktualny zakres wykorzystania mediacji i zachęcać przedstawicieli poszczególnych zawodów prawniczych do korzystania z tej drogi rozwiązywania sporów¹⁷.

wosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji (dostęp: 20.06.2023).

15 *Rekomendacja Nr R (2001)9 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie alternatywnych w stosunku do drogi sądowej metod rozwiązywania sporów pomiędzy organami administracji a podmiotami prywatnymi z 5 września 2001 r.*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2b59 (dostęp: 20.06.2023).

16 *Rekomendacja Rec (2002)10...*, pkt. 2.

17 Tamże, pkt. 2–7.

Rekomendacja z 2002 r. służyła nakreśleniu ogólnych celów i kierunków działania, jakie powinny być podejmowane przez państwa członkowskie RE w celu promowania metod polubownych w prawie cywilnym. Szczegółowe rozwiązania wskazano w wydanym w 2007 r. opracowaniu „Wytoczne dla lepszej implementacji obecnych zaleceń dotyczących mediacji w sprawach rodzinnych i cywilnych”¹⁸. W tym dokumencie Grupa Robocza do Spraw Mediacji, wzięwszy pod uwagę doświadczenia różnych krajów i opinie specjalistów, podkreśliła m.in.:

- konieczność wspierania rozwoju mediacji przez władze państwowe za pomocą różnego rodzaju środków, w tym finansowych (pkt. 11, 33–35);
- dużą rolę sędziów i pełnomocników procesowych w przekonywaniu stron do korzystania z mediacji (pkt. 12–13, 37);
- konieczność skutecznej prawnej gwarancji poufności mediacji (pkt. 16–19);
- konieczność dbania o wysoką jakość usług mediacyjnych (pkt. 20–25);
- potrzebę społecznej promocji mediacji, np. za pomocą przekazów medialnych, ulotek, stron internetowych, punktów informacyjnych, wydarzeń promocyjnych, seminariów, konferencji i dni otwartych, edukację młodzieży (pkt. 41–45);
- konieczność kształtowania odpowiednich postaw prawników: sędziów, prokuratorów i pełnomocników (pkt. 46, 48–50);
- korzyści płynące z tworzenia warunków do wzajemnej wymiany doświadczeń pomiędzy sędziami a mediatorami (pkt. 51).

Duża skuteczność mediacji w usprawnieniu wymiaru sprawiedliwości i rozwiązywaniu sporów pomiędzy obywatelami została podkreślona także w „Podręczniku prawa europejskiego dotyczącego dostępu do wymiaru sprawiedliwości”, który został wydany w 2016 r. jako efekt współpracy RE i Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁹. Pewne

18 *Guidelines for a Better Implementation of the Existing Recommendation Concerning Family Mediation and Mediation in Civil Matters*, CEPEJ(2007)14, <https://rm.coe.int/16807475b6> (dostęp: 20.06.2023).

19 *Podręcznik prawa*, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_POL.pdf (dostęp: 20.06.2023).

ogólne wnioski zawiera również wydane w 2018 r. opracowanie pt. „Wpływ wytycznych CEPEJ na mediację cywilną, rodzinną, karną i administracyjną”²⁰, które zostało oparte na opiniach ekspertów z 40 krajów (w tym jednego z Polski). Zakres przeprowadzonej analizy był szeroki, jednak autorzy zastrzegli, że nie dysponowali wiarygodnymi statystykami dotyczącymi mediacji w większości krajów. Dodatkowym utrudnieniem był fakt, że termin „postępowanie mediacyjne” był w różnych krajach odmiennie definiowany, a respondenci nie zawsze dysponowali informacjami dotyczącymi zakresu stosowania mediacji w innych gałęziach prawa²¹. Z powyższych powodów do wniosków przedstawionych we wspomnianej publikacji należy podchodzić z dużą ostrożnością. Natomiast dwie kolejne pozycje CEPEJ, czyli „Zestaw narzędzi

wpływ na zakres stosowania metod polubownych (sędziowie, prokuratorzy, pełnomocnicy procesowi, mediatorzy). Warto przybliżyć szczegóły obu dokumentów.

3. Zestaw narzędzi służących rozwojowi mediacji

Publikacja „Zestaw narzędzi służących rozwojowi mediacji” (*Mediation Development Toolkit*) została opracowana przez CEPEJ w 2018 r. jako uzupełnienie wcześniejszych rekomendacji i wytycznych, mające stanowić impuls do elastycznego wdrażania w państwach członkowskich konkretnych projektów promujących metody polubowne²⁴. Pierwszą propozycją stanowią programy pilotażowe mediacji sądowych (*Court Mediation Pilot*), których organizacja powinna być:

Nie jest funkcją mediacji zastępowanie sprawnego, uczciwego i łatwo dostępnego postępowania sądowego.

służących rozwojowi mediacji”²² oraz „Europejski podręcznik stanowienia prawa w zakresie mediacji”²³, zawierają konkretne wskazówki na temat najskuteczniejszych sposobów promowania mediacji cywilnej, zarówno metodami legislacyjnymi, jak i poprzez wprowadzanie zmian instytucjonalnych oraz integrowanie różnych środowisk zawodowych mających

- podejmowana przez władze państwowe i prezesów sądów we współpracy z organizacjami adwokatów i radców prawnych oraz mediatorów,
 - poprzedzona szkoleniami dla sędziów i innych pracowników sądów na temat spraw nadających się do mediacji i sposobów informowania stron o mediacji oraz zachęcania do niej,
 - oparta na uprzednio opracowanym planie projektu i prowadzona przez interdyscyplinarny zespół powołany do jego realizacji,
 - poparta kampanią promującą projekt i samą ideę mediacji w różnych środowiskach,
 - poddana późniejszej ewaluacji w celu sprawdzenia efektów i wyciągnięcia wniosków na przyszłość²⁵.
- W dalszej części dokumentu zaproponowano katalog pytań mających służyć monitorowaniu przebiegu i wyników działań promujących mediacje sądowe na podstawie takich wskaźników, jak:
- dostępność usług mediacyjnych (*availability*),

20 *The Impact of CEPEJ Guidelines on Civil, Family, Penal and Administrative Mediation*, CEPEJ-GT-MED(2017)8, <https://rm.coe.int/report-on-the-impact-of-cepej-guidelines-on-civil-family-penal-nd-admi/16808c400e> (dostęp: 20.06.2023). Poprzednia tego typu analiza była przeprowadzona przez CEPEJ w 2007 r.: <https://rm.coe.int/1680747c1f> (dostęp: 20.06.2023).

21 *The Impact...*, s. 4.

22 *Mediation Development Toolkit. Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation*, CEPEJ(2018)7REV, <https://rm.coe.int/mediationEfficiencyofJustice%20mediation%20ediationiationtcepej-gui/16808c3f52> (dostęp: 20.06.2023).

23 *European Handbook for Mediation Lawmaking*, CEPEJ(2019)9, <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> (dostęp: 20.06.2023).

24 *Mediation Development...*, s. 3.

25 Tamże, s. 5–6.

- realne korzyści związane z zawarciem ugody: oszczędność kosztów i czasu, dogodne warunki organizacyjne (*accessibility*),
- poziom wiedzy na temat mediacji w środowiskach prawniczych i wśród stron sporów²⁶.

Autorzy podkreślają, że sukces programów pilotażowych uzależniony będzie od poziomu usług mediacyjnych, ale także od jakości wzajemnej współpracy sędziów, pełnomocników i mediatorów. Najważniejszym celem programów pilotażowych powinno być zaś przełamanie społecznego oporu wobec zmian w tradycyjnym sposobie rozwiązywania sporów prawnych.

Szczegółowe wskazówki na temat skutecznego zachęcania do rozmów pojednawczych zawarto w „Przewodniku na temat kierowania spraw sądowych do mediacji” (*Guide to the Judicial Referral to*

Przy podejmowaniu decyzji o skierowaniu sprawy do mediacji sędzia powinien brać pod uwagę kryteria dotyczące aktualnego etapu, na którym znajduje się dany spór (co do zasady – im wcześniej strony wyrażą zgodę na mediację, tym większa szansa na porozumienie, jednak czasami strony potrzebują czasu, aby „dojrzeć” do decyzji o ugodzie) oraz dotyczące prawnego i interpersonalnego charakteru sprawy (czy i jaką można zawrzeć ugodę w danej sprawie oraz czy postawy stron dają nadzieję na osiągnięcie porozumienia)²⁹. Sędzia powinien rozpoznać przedmiot sporu, wskazać stronom zalety i wady dostępnych metod jego rozstrzygnięcia (postępowanie sądowe, arbitrażowe, mediacyjne, negocjacje), a także zachęcić do podjęcia rozmów ugodowych samodzielnie lub z pomocą mediatora.

Sukces programów pilotażowych uzależniony będzie od poziomu usług mediacyjnych, ale także od jakości wzajemnej współpracy sędziów, pełnomocników i mediatorów.

Mediation). Autorzy wskazują, że każdy sędzia ma swój własny styl prowadzenia spraw, jednak umiejętność skutecznego przekonania i zachęcenia stron oraz pełnomocników do mediacji może być przydatnym narzędziem pracy w wielu rodzajach sporów. Podkreślają przy tym, że zwyczajowa forma pisemnego informowania stron o mediacji nie jest wystarczająca i powinna być uzupełniona o rozmowę, w czasie której sędzia będzie mógł zachęcić je do podjęcia prób ugodowych, wskazać na powiązane z nimi korzyści i odpowiedzieć na ewentualne pytania czy obawy²⁷. W omawianym dokumencie sformułowano praktyczne wskazówki co do przeprowadzania tego typu rozmów przez sędziów²⁸.

26 Tamże, s. 8–13.

27 Tamże, s. 15.

28 Tamże, s. 18.

W „Zestawie narzędzi znalazł się także Poradnik o mediacji dla prawników” (*Guide to Mediation for Lawyers*)³⁰, który ma przyczynić się do podniesienia świadomości przedstawicieli różnych zawodów prawniczych (i ich klientów) w zakresie metod ADR. Opracowanie zostało przygotowane przez CEPEJ w współpracy z Radą Adwokatów i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (*Council of Bars and Law Societies of Europe – CCBE*), a jego celem jest „wykazanie, dlaczego mediacja mogłaby być ważnym i przydatnym procesem dla prawników i ich klientów, oraz jak można korzystać z mediacji, by zaradzić określonym prob-

29 Tamże, s. 15–16.

30 Tamże, s. 58–78. Dokument dostępny jest w języku polskim: *Poradnik o mediacji dla prawników*, <https://kirp.pl/poradnik-o-mediacji-dla-prawnikow/> (dostęp: 20.06.2023). Cytaty zamieszczone w tekście pochodzą z tego tłumaczenia.

lemom, które mają miejsce w codziennej praktyce prawniczej, takim jak na przykład problemy związane z rozpoznaniem i zrozumieniem interesu klienta³¹. Bez aktywnego wsparcia praktykujących prawników polubowne metody rozwiązywania sporów nie będą miały szansy na zyskanie na popularności, dlatego autorzy proponują konkretne sposoby angażowania samorządów prawniczych w promowanie mediacji³².

i zrozumiały dla pozostałych uczestników³⁴. Autorzy podkreślają, że „mediacja nie wpływa negatywnie na pole manewru klientów i nie pozbawia ich żadnych możliwości dochodzenia swoich roszczeń lub praw. W rzeczywistości jest zupełnie odwrotnie – mediacja często otwiera drzwi dla nowych opcji, które były dotychczas niedostępne lub z których istnienia klient nie zdawał sobie nawet sprawy³⁵. Dlatego możliwość

Zwyczajowa forma pisemnego informowania stron o mediacji nie jest wystarczająca i powinna być uzupełniona o rozmowę, w czasie której sędzia będzie mógł zachęcić je do podjęcia prób ugodowych, wskazać na powiązane z nimi korzyści i odpowiedzieć na ewentualne pytania czy obawy.

W poradniku czytamy m.in., że „mediacja oraz inne alternatywne procesy rozstrzygania sporów mogą być postrzegane jako kolejny filar wymiaru sprawiedliwości, który może być wsparciem dla systemu sądowego oraz może poprawić ogólny dostęp do wymiaru sprawiedliwości. Jest to również kwestia adekwatności i skuteczności – system sądowy powinien się zajmować sprawami wymagającymi wydania orzeczenia, są jednak sytuacje, w których inne techniki rozstrzygania sporów byłyby bardziej odpowiednie³³.”

Główna część poradnika służy ukazaniu ról, jakie odgrywają pełnomocnicy stron w czasie rozmów polubownych w porównaniu z kontradiktoryjnym postępowaniem sądowym. Mediacja oparta jest na podejściu konstruktywnym i prospektywnym, dlatego pełnomocnik pełni w niej funkcję informacyjną i doradczą, a jego głównym celem jest zadbanie, aby najlepszy interes klienta był precyzyjnie sformułowany

podjęcia rozmów pojednawczych powinna być nieodłączną częścią analizy każdej sprawy³⁶. W poradniku sformułowano katalog okoliczności mogących sugerować, że skorzystanie z mediacji będzie najlepszym rozwiązaniem w konkretnym przypadku³⁷, opisano także różne strategie zaangażowania pełnomocników w przygotowanie i przeprowadzenie rozmów pojednawczych³⁸. Rola mediatora została zaś przedstawiona za pomocą metafory „mechanika negocjacji”: „Gdy silnik negocjacji zaczyna się lub zatrzymuje, mediator ze swoim doświadczeniem w zakresie mediacji oraz zestawem narzędzi i technik przywraca go do działania oraz – co jest typowe dla mediacji – do optymalnej pracy³⁹.”

W ramach „Zestawu narzędzi” CEPEJ opublikowała także „Europejski kodeks postępowania dla ośrodków

31 *Poradnik...*, s. 3.

32 Tamże, s. 6–7.

33 Tamże, s. 4.

34 Tamże, s. 6.

35 Tamże, s. 7.

36 Tamże, s. 7–8.

37 Tamże, s. 8–9.

38 Tamże, s. 9–13.

39 Tamże, s. 6.

mediacyjnych” (*European Code of Conduct for Mediation Providers*)⁴⁰, mający stanowić gwarancję wysokiej jakości usług mediacyjnych podmiotów, które go przestrzegają. Dokument określa standardy dotyczące m.in. kwalifikacji personelu, jakości obsługi, promocji własnej działalności, przestrzegania zasad etycznych, działania w sposób niezależny, bezstronny i neutralny, unikania konfliktu interesów i zapewniania poufności prowadzonych mediacji.

W omawianym „Zestawie narzędzi” zawarto ponadto:

- zbiór najczęściej zadawanych pytań na temat mediacji wraz z klarownymi odpowiedziami na nie, skierowany do: sędziów, personelu administracyjnego sądów, mediatorów, ośrodków mediacyjnych, prawników i przedstawicieli innych zawodów oraz uczestników postępowań mediacyjnych (*Frequently Asked Questions on Mediation: A Guide for judges, non-judge staff of courts, mediators, mediation services, legal and other professionals and mediation stakeholders and users of mediation*)⁴¹;

4. Europejski podręcznik stanowienia prawa w zakresie mediacji

W 2019 r. CEPEJ powiększyła swój dorobek m.in. o „Europejski podręcznik stanowienia prawa w zakresie mediacji” (*European Handbook for Mediation Lawmaking*), który zawiera kilkadziesiąt stron analiz przepisów obowiązujących w 18 krajach, a także niewiążących rekomendacji dotyczących treści aktów normatywnych w zakresie mediacji cywilnej w państwach członkowskich RE. Dokument ma służyć promocji dobrych praktyk i przyczynić się do eliminowania barier prawnych oraz podnoszenia skuteczności metod ADR, przy uwzględnieniu specyfiki krajowych systemów prawnych. Podręcznik zawiera m.in. zalecenia w zakresie: stosowania mediacji we wszystkich sprawach, w których jest to zgodne z zasadami danego systemu prawnego; określenia katalogu podmiotów publicznych mogących występować jako strony mediacji w sprawach administracyjnych; wprowadzania elastycznych form

Mediacja nie wpływa negatywnie na pole manewru klientów i nie pozbawia ich żadnych możliwości dochodzenia swoich roszczeń lub praw. W rzeczywistości jest zupełnie odwrotnie.

- zestaw podstawowych zasad szkolenia mediatorów (*Basic Mediator Training Curriculum*)⁴² opracowany wspólnie z Międzynarodowym Instytutem Mediacji;
- wzory dokumentów sporządzanych w ramach postępowania mediacyjnego (*Standard mediation forms*)⁴³;
- katalog kluczowych wskaźników wydajności dla działalności mediacyjnej w różnych gałęziach prawa (*Baseline Grid for Mediation Key Performance Indicator*)⁴⁴.

ochrony słabszej strony postępowania mediacyjnego, jeśli okoliczności sprawy tego wymagają⁴⁵.

W omawianym dokumencie pojawił się także postulat opracowywania przez władze krajowe jednolitych aktów prawnych regulujących zasady mediacji w różnych rodzajach spraw (cywilnych, rodzinnych, z zakresu prawa pracy, administracyjnych, karnych). Miałyby to służyć przede wszystkim wprowadzaniu precyzyjnych definicji legalnych takich pojęć, jak: mediacja, mediator, ośrodek mediacyjny (*mediation provider*), umowa o mediację, porozumienie mediacyjne, strona czy uczestnik mediacji⁴⁶. Regulacje kra-

40 *Mediation Development...*, s. 24–27.

41 Tamże, s. 50–57.

42 Tamże, s. 19–23.

43 Tamże, s. 28–39.

44 Tamże, s. 40–49.

45 *European Handbook...*, s. 9.

46 Tamże, s. 9.

jowe powinny ponadto skutecznie chronić podstawowe zasady mediacji: poufności, dobrowolności, neutralności i bezstronności mediatora, przy dokładnym określeniu dopuszczalnych wyjątków od nich. Należy także uregulować wymogi co do czasu trwania oraz formy i treści dokumentu kończącego postępowanie

- „Program podnoszenia świadomości w zakresie mediacji dla sędziów”⁵²,
- „Program podnoszenia świadomości oraz szkolenia w zakresie mediacji dla notariuszy”⁵³,
- „Program podnoszenia świadomości oraz szkolenia dla organów egzekucyjnych”⁵⁴,

Dla różnych grup zawodowych powinny być ustanowione zasady prowadzenia szkoleń przygotowujących do pełnienia funkcji mediatorów.

mediacyjne⁴⁷. W podręczniku zamieszczono przykłady przepisów z ustawodawstw różnych krajów, których treść odzwierciedla proponowane zasady. W odniesieniu do warunków świadczenia usług mediacyjnych, podręcznik rekomenduje system listy mediatorów prowadzonej przez organ publiczny lub korporację zawodową, uzupełniony mechanizmem weryfikacji teoretycznych i praktycznych umiejętności kandydatów oraz egzekwowania odpowiedzialności dyscyplinarnej za nieprzestrzeganie zasad określonych w kodeksach etycznych⁴⁸. Sformułowano również dokładne wytyczne w zakresie ciążącego na pełnomocnikach, sędziach i urzędnikach etycznego obowiązku informowania stron o możliwości skorzystania z mediacji i korzyści, jakie można dzięki niej osiągnąć⁴⁹.

Autorzy podręcznika wskazują, że dla różnych grup zawodowych powinny być ustanowione zasady prowadzenia szkoleń przygotowujących do pełnienia funkcji mediatorów⁵⁰. W tym kontekście warto wspomnieć, że na dorobek CEPEJ w zakresie promowania mediacji na naszym kontynencie składają się także:

- opracowany wspólnie z CCBE „Program szkoleniowy dla prawników towarzyszących klientom w trakcie mediacji”⁵¹;

- Podręcznik „Promowanie mediacji w rozwiązywaniu sporów administracyjnych w państwach członkowskich Rady Europy”⁵⁵.

5. Zakończenie

Jak wskazano we wstępie, niniejsze rozważania mają charakter przeglądowy. Dorobek CEPEJ w zakresie promowania metod ADR z pewnością zasługuje na bardziej szczegółową analizę, zarówno od strony naukowej, jak i od strony praktycznej, co jednak wykracza poza ramy jednego artykułu naukowego. Celem zaprezentowanej wyżej analizy było zwrócenie uwagi, że opracowując w ostatnich latach szereg standardów o charakterze międzynarodowym, Komisja stworzyła

<https://rmprogramme-for-lawyers-to-assist-clients-in-m/1680993304> (dostęp: 20.06.2023).

52 *Mediation Awareness Programme for Judges*, CEPEJ(2019)8, <https://rm.coe.int/cepejustice?fJusmediation-awareness-programme-rogrjudges/168099330b> (dostęp: 20.06.2023).

53 *Mediation Awareness and Training Programme for Notaries*, CEPEJ(2019)20, <https://rm.coe.int/cepejustice?fJusmediation-awareness-and-training-programme-rogrnotari/1680993346> (dostęp: 20.06.2023).

54 *Mediation Awareness and Training Programme for Enforcement Agents*, CEPEJ (2021)7, <https://rm.coe.int/cepej-2021-7-mediation-training-programmes-rogrammesps://rm.coen/1680a2c2f8> (dostęp: 20.06.2023).

55 *Promoting Mediation to Resolve Administrative Disputes in Council of Europe Member States*, CEPEJ (2022)11, <https://rm.coe.int/cepej-2022-11-promoting-administrative-mediation-en-adopted/1680a95692> (dostęp: 20.06.2023).

47 Tamże, s. 22–31.

48 Tamże, s. 10–12.

49 Tamże, s. 31–36.

50 Tamże, s. 12–14.

51 *Training Programme for Lawyers to Assist Clients in Mediation*, CEPEJ(2019)21, <https://rm.coe.int/cepej-2019-21-en>

podstawy dla ujednolicania regulacji krajowych i podnoszenia jakości usług mediacyjnych. Dzięki temu, że dokumenty Komisji mają charakter tzw. miękkiego prawa (*soft law*), możliwe jest elastyczne dostosowywanie rozwiązań modelowych do specyfiki lokalnych systemów prawnych.

Za promowaniem metod ADR przemawiają dwa podstawowe powody.

Po pierwsze, takie metody jak mediacja służą realizacji ważnych wartości społecznych (dialog, odpowiedzialność, samodzielność, pomocniczość). Mediacja opiera się na szerokim, społeczno-psychologicznym podejściu do konfliktu. Zakres rozmów pojedynczych często wykracza poza kwestie prawne, dzięki czemu osiągnięte w nich porozumienie ma dużą skuteczność⁵⁶. Mediator analizuje rzeczywiste przyczyny

podnoszeniu świadomości prawnej i kształtowaniu odpowiedzialnych postaw społecznych wśród obywateli⁵⁹. W szerszym kontekście społecznym mediacja pełni m.in. funkcję harmonizacyjną, przyczyniając się do stabilizacji stosunków społecznych⁶⁰.

Po drugie, stosowanie metod ADR wiąże się z wieloma korzyściami praktycznymi dla obywateli (ograniczenie materialnych i niematerialnych kosztów dochodzenia roszczeń) i dla sądownictwa. W szczególności upowszechnienie mediacji jest uznawane za szansę na zmniejszenie wpływu spraw, podniesienie sprawności postępowań i poprawę społecznego wizerunku wymiaru sprawiedliwości. Teoretycy już od dłuższego czasu podnoszą słuszny postulat przybliżenia sądownictwa do „ideału instytucji raczej negocjującej i mediującej niż sądzącej”⁶¹. Nie chodzi tu o zmianę

Opracowując w ostatnich latach szereg standardów o charakterze międzynarodowym, Komisja stworzyła podstawy dla ujednolicania regulacji krajowych i podnoszenia jakości usług mediacyjnych.

nieporozumień, określa interesy i potrzeby stron oraz pomaga im uzgodnić konstruktywne rozwiązanie⁵⁷. Najważniejszymi narzędziami pracy mediatora są zaś techniki skutecznej komunikacji interpersonalnej, która w mediacji oparta jest na innych zasadach niż komunikacja w trakcie procesu sądowego⁵⁸. Ważna jest także edukacyjna rola mediacji, ponieważ procedura ta, przynajmniej w pewnym stopniu, służy

paradygmatu wymiaru sprawiedliwości, a raczej o uzupełnienie katalogu narzędzi służących realizacji jego funkcji rozjemczej, ewentualnie o stworzenie dla niego zdrowej konkurencji⁶². Także w dokumentach CEPEJ wielokrotnie podkreśla się, że mediacja nie jest metodą, która miałaby zastąpić sprawne postępowanie sądowe. Dodajmy, że Komisja nie tylko monitoruje aktualny zakres stosowania mediacji w państwach europejskich,

56 A. Majewski, K. Mularczyk, *Mediacja jako ADR w prawie pracy*, „Arbitraż i Mediacja” 2010, nr 3, s. 46–47.

57 Ch.W. Moore, *Mediacje: praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, tłum. A. Cybulko, M. Zieliński, Warszawa 2009, s. 70–79, 149–150; A. Cybulko, *Konflikt*, w: *Mediacje: teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2009, s. 56; G. Nordhelle, *Mediacja: sztuka rozwiązywania konfliktów*, tłum. K. Drozdowska, Gdańsk 2010, s. 51.

58 A. Jakubiak-Mirończuk, *Alternatywne...*, s. 359.

59 A. Zienkiewicz, *Mediacja w cywilnym postępowaniu procesowym w Polsce na tle procesów integracji Europy*, w: *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 387; K. Wojtanowicz, *Edukacyjny potencjał mediacji w budowaniu dialogu społecznego*, w: *Acta educationis*, red. J. Marecki, G. Pala, P. Tirpak, Kraków 2017, s. 13–14.

60 A. Zienkiewicz, *Mediacja...*, s. 389.

61 L. Morawski, *Główne...*, s. 179.

62 L. Morawski, *Główne...*, s. 192.

ale pracuje także nad kolejnymi dokumentami, które będą służyły wzmocnieniu metod ADR⁶³.

Poza zakresem niniejszych rozważań pozostaje odpowiedź na pytanie, w jakim stopniu poszczególne zalecenia CEPEJ są realizowane w Polsce. Wystarczy wskazać, że wiele omówionych wyżej postulatów w dużej mierze pokrywa się z opiniami ekspertów na temat uwarunkowań rozwoju mediacji w naszym kraju⁶⁴. Z drugiej strony, w świetle najnowszej edycji opracowywanej przez Komisję Europejską „Tablicy

Na pewno warto podkreślić konieczność zwiększenia dostępności usług mediacyjnych, m.in. poprzez odpowiednią regulację kwestii kosztów mediacji cywilnej. Europejska Komisja na Rzecz Skutecznego Wymiaru Sprawiedliwości jednak, obok postulatów reform legislacyjnych, duży nacisk kładzie na konieczne zmiany instytucjonalne, potrzebne także w naszym kraju. Metody polubowne powinny stać się stałym elementem funkcjonowania nie tylko sądów, ale także np. organów Prokuratury, Policji i innych

Upowszechnienie mediacji jest uznawane za szansę na zmniejszenie wpływu spraw do sądów, podniesienie sprawności postępowań i poprawę społecznego wizerunku wymiaru sprawiedliwości.

wyników wymiaru sprawiedliwości UE 2023” polski wymiar sprawiedliwości zajmuje pierwsze miejsce pod względem działań promujących metody ADR⁶⁵, co nie zmienia faktu, że sądy w naszym kraju należą do najbardziej obciążonych liczbą spraw⁶⁶.

63 Poza ramy niniejszego artykułu wykracza omówienie opracowań CEPEJ dotyczących mediacji w sprawach karnych i administracyjnych. Osobnej refleksji wymaga także dorobek Unii Europejskiej, która również należy do grona organizacji międzynarodowych aktywnie promujących metody polubowne w różnych gałęziach prawa.

64 M. Tański, *Czy można skutecznie wprowadzić w Polsce mediację?*, w: *Obywatel i prawo*, t. 6. *Wybrane problemy i rekomendacje*, red. A. Winiarska, Warszawa 2012, s. 50–54; A. Rudolf, M. Cichowicz-Major, M. Matysiak, S. Pałka, W. Pieniążek, C. Przybył, *Diagnoza stanu stosowania mediacji oraz przyczyn zbyt niskiej w stosunku do oczekiwanej popularności mediacji*, Warszawa 2015, s. 58–64; A. Wąsowska, *Mediacja szansą na usprawnienie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2015, s. 5–7.

65 *The 2023 EU justice scoreboard*, COM(2023)309, https://commission.europa.eu/document/db44e228-db4e-43f5-99ce-17ca3f2f2933_en (dostęp: 20.06.2023), s. 24, wykres nr 26.

66 Tamże, s. 9 i 14.

instytucji. Szczególnego znaczenia nabiera tu idea wprowadzania programów pilotażowych, pozwalających zebrać doświadczenia i wypracować najlepsze praktyki dla stosowania mediacji w różnych rodzajach spraw. W każdej instytucji publicznej powinni działać „ambasadorzy” mediacji, którzy własnym przykładem będą pokazywali, że stosowanie metod polubownych może przyczynić się do wzrostu efektywności danego organu i satysfakcji obywateli. Podstawowa wiedza na temat rozwiązywania konfliktów międzyludzkich nie jest przecież zarezerwowana jedynie dla zwolenników mediacji, a wręcz przeciwnie – powinna być promowana w różnych grupach zawodowych⁶⁷. Natomiast wśród samych mediatorów należy dbać o przestrzeganie zasad profesjonalizmu, z których wynika nie tylko obowiązek rzetelnego wykonywania swojej pracy, ale także zalecenie stałego podnoszenia kwalifikacji (doszkalanie, superwizja). Równie ważne jest tworzenie jak najczęstszych okazji do wzajemnej wymiany doświadczeń pomiędzy mediatorami a sędziami, zawodowymi pełnomocnikami, prokuratorami, poli-

67 A. Cybulko, *Konflikt...*, s. 51–52.

cjantami, pracownikami socjalnymi itp. Przyczyni się to do przełamania oporu wobec nowej i niezbyt rozpowszechnionej metody rozwiązywania sporów prawnych. Podobnie wobec różnych grup adresatów prawa (osoby fizyczne, rodziny, przedsiębiorcy indywidualni, korporacje, samorządy) należy podejmować inicjatywy mające na celu informowanie o zaletach stosowania metod polubownych, a także pozwalające lepiej zorientować się w systemie zachęt do zawierania ugód na różnych etapach konfliktów.

Opracowując kolejne dokumenty (zalecenia, podęczniki, przewodniki, programy szkoleń itp.) CEPEJ dostarcza państwom członkowskim RE skuteczne narzędzia służące zwiększaniu dostępu do wymiaru sprawiedliwości, m.in. przez popularyzację idei polubownego rozwiązywania sporów. Umiejętne, systemowe wykorzystanie choćby niektórych z wyżej omówionych zaleceń z pewnością przyczyniłoby się do częstszego wykorzystywania metod ADR w Polsce.

Bibliografia

- Cybulko A., *Konflikt*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmuryńska, R. Morek, Warszawa 2009, s. 53–56.
- European Handbook for Mediation Lawmaking*, CEPEJ(2019)9, <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> (dostęp: 20.06.2023).
- Guidelines for a Better Implementation of the Existing Recommendation Concerning Family Mediation and Mediation in Civil Matters*, CEPEJ(2007)14, <https://rm.coe.int/16807475b6> (dostęp: 20.06.2023).
- Jakubiak-Mirończuk A., *Alternatywne a sądowe rozstrzygnięcie sporów sądowych*, Warszawa 2008.
- Korybski A., *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA. Studium teoretycznoprawne*, Lublin 1993.
- Majewski A., Mularczyk K., *Mediacja jako ADR w prawie pracy*, „Arbitraż i Mediacja” 2010, nr 3, s. 45–64.
- Mediation Awareness Programme for Judges*, CEPEJ(2019)8, <https://rm.coe.int/cepejustice?fJusmediation-awareness-programme-rogrjudges/168099330b> (dostęp: 20.06.2023).
- Mediation Awareness and Training Programme for Notaries*, CEPEJ(2019)20, <https://rm.coe.int/cepejustice?fJusmediation-awareness-and-training-programme-rogrnotari/1680993346> (dostęp: 20.06.2023).
- Mediation Development Toolkit. Ensuring implementation of the CEPEJ Guidelines on mediation*, CEPEJ(2018)7REV, <https://rm.coe.int/mediation-Efficiency-of-Justice%20mediation%20scie,ediationiationtcepej-gui/16808c3f52> (dostęp: 20.06.2023).
- Mediation Awareness and Training Programme for Enforcement Agents*, CEPEJ (2021)7, <https://rm.coe.int/cepej-2021-7-mediation-training-programmes-rogrammesps://rm.coen/1680a2c2f8> (dostęp: 20.06.2023).
- Moore Ch.W., *Mediacje. Praktyczne strategie rozwiązywania konfliktów*, tłum. A. Cybulko, M. Zieliński, Warszawa 2009.
- Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999.
- Morek R., *ADR – w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2004.
- Nordhelle G., *Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów*, tłum. K. Drozdowska, Gdańsk 2010.
- Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego dostępu do wymiaru sprawiedliwości*, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_POL.pdf (dostęp: 20.06.2023).
- Poradnik o mediacji dla prawników*, <https://kirp.pl/poradnik-o-mediacji-dla-prawnikow/> (dostęp: 20.06.2023).
- Promoting Mediation to Resolve Administrative Disputes in Council of Europe Member States*, CEPEJ (2022)11, <https://rm.coe.int/cepej-2022-11-promoting-administrative-mediation-en-adopted/1680a95692> (dostęp: 20.06.2023).
- Rekomendacja Nr R (2001)9 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie alternatywnych w stosunku do drogi sądowej metod rozwiązywania sporów w pomiędzy organami administracji a podmiotami prywatnymi z 5 września 2001 r.*, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2b59 (dostęp: 20.06.2023).
- Rekomendacja Nr R (98) 1 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich na temat mediacji rodzinnej oraz Memorandum Wyjaśniające z 21 stycznia 1998 r.*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji> (dostęp: 20.06.2023).
- Rekomendacja Nr R (99) 19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich o mediacji w sprawach karnych z 15 września 1999 r.*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji> (dostęp: 20.06.2023).
- Rekomendacja Rec (2002)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie mediacji w sprawach cywilnych z 18 września 2002 r.*, <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/miedzynarodowe-i-polskie-standardy-dotyczace-mediacji> (dostęp: 20.06.2023).
- Rudolf A., Cichowicz-Major M., Matysiak M., Pałka S., Pieniżek W., Przybył C., *Diagnoza stanu stosowania mediacji oraz*

- przyczyn zbyt niskiej w stosunku do oczekiwanej popularności mediacji, Warszawa 2015.
- Sprawozdania ze spotkań Grupy Roboczej do Spraw Mediacji CEPEJ z lat 2006–2007 oraz 2017–2019, <https://www.coe.int/en/web/cepej/meetings/working-group-on-mediation-meeting-reports> (dostęp: 20.06.2023).
- Tański M., Czy można skutecznie wprowadzić w Polsce mediację?, w: *Obywatel i prawo*, t. 6. *Wybrane problemy i rekomendacje*, red. A. Winiarska, Warszawa 2012, s. 39–54
- The Impact of CEPEJ Guidelines on Civil, Family, Penal and Administrative Mediation, CEPEJ-GT-MED(2017)8*, <https://rm.coe.int/reportsticce?f impact-mpacepej-guidelines-uid-civil-ivillinpenal-nd-admi/16808c400e> (dostęp: 20.06.2023).
- The 2023 EU justice scoreboard, COM(2023) 309*, https://commission.europa.eu/document/db44e228-db4e-43f5-99ce-17ca3f2f2933_en (dostęp: 20.06.2023).
- Training Programme for Lawyers to Assist Clients in Mediation, CEPEJ(2019)21*, <https://rm.coe.int/cepej-2019-21-en-https://rmprogramme-for-lawyers-to-assist-clients-in-m/1680993304> (dostęp: 20.06.2023).
- Wąsowska A., *Mediacja szansą na usprawnienie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2015.
- Wojtanowicz K., *Edukacyjny potencjał mediacji w budowaniu dialogu społecznego*, w: *Acta educationis*, red. J. Marecki, G. Pala, P. Tirpak, Kraków 2017, s. 5–15.
- Zienkiewicz A., *Mediacja w cywilnym postępowaniu procesowym w Polsce na tle procesów integracji Europy*, w: *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, red. S. Wronkowska, Kraków 2005, s. 385–398.